

Korte Arabesken

In Memoriam Erik P. Löffler

Het Louis Couperus Genootschap heeft op 28 mei 2016 een actief lid verloren. Toen in 2013 de 150ste geboortedag van Louis Couperus gevierd werd met een symposium, was Erik Löffler meteen bereid een lezing te houden over de taal van Couperus, het onderwerp van dit symposium. De titel van zijn rede was: *Decadentisme en woordkunst. Louis Couperus versus Gabriele D'Annunzio*. Het was een buitengewoon aardige voordracht, onder meer doordat de spreker zijn overvloedige kennis met een heel speciaal soort ironie kruidde. Ik denk dat Couperus opgetogen geweest zou zijn. Een groot Couperuskennner is met hem heengegaan. Het Louis Couperus Genootschap is bedroefd om de 'Trionfo della morte', maar blijft dankbaar voor zijn verdiensten. (Marianne Hezemans. Eindredacteur Couperus Cahiers) 🍷

Veiling van een bijzonder exemplaar van Babel

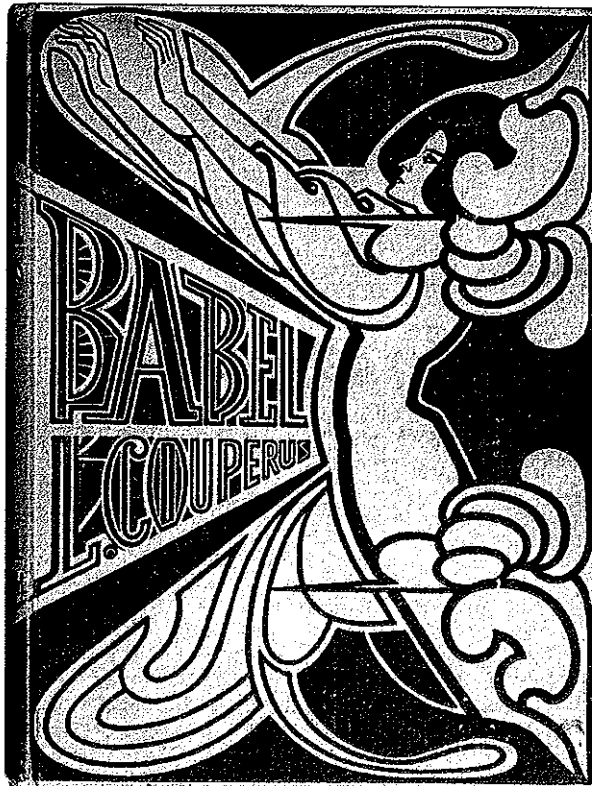
Op 25 juli 2016 werd via Catawiki een bijzonder exemplaar geveild van Louis Couperus' *Babel*, in 1901 uitgegeven door L.J. Veen te Amsterdam. Het bandontwerp was van Jan Toorop, die de godin Astarte uit de proloog van het boek in de tekening verwerkte. Het bijzondere aan dit exemplaar is, dat het is voorzien van een opdracht van Couperus en is gedateerd en gesigineerd. Er zijn 100 jaar geleden twee door Couperus gesigineerde bibliofiele uitgaven verschenen: in 1917 *De komedianten*, in 25 genummerde exemplaren in suède, in drie kleurvarianten: rood, donkergrijs en lichtgrijs, waarvan nog geen 5 exemplaren over zijn. En in 1919 *De ode*, uitgebracht door Couperus' neef François Vlieland Hein, in een oplage van 250 genummerde en gesigineerde exemplaren, deels in halfperkament, deels ingenaaid met slappe kافت, waarvan er nog maar een stuk of 25 in collecties zitten. Honderd jaar geleden kwam het vrijwel niet voor dat een lezer de auteur vroeg een boek te signeren.

Er waren namelijk vrijwel geen momenten waarbij men de auteur zo iets kon vragen. Daarbij kwam dat Couperus het grootste deel van zijn leven in het buitenland vertoefde.

Het boek dat nu is geveild, is een spontaan gesigineerd exemplaar, waarin de auteur ene heer Dee een plezier doet met de handgeschreven opdracht 'Aan den Heer C. Dee met hartelijke sympathie. Den Haag, Maart XVII'. De nieuwe eigenaar moest € 2.200 voor het boek neerleggen, maar daarvoor heeft hij dan ook een unicum in zijn verzameling. (Hans Matla) 🍷

Toneelgroep Amsterdam

In september 2016 ging het tweede deel van Ivo van Hoves Couperustrilogie, gespeeld door Toneelgroep Amsterdam, in première in Duitsland op

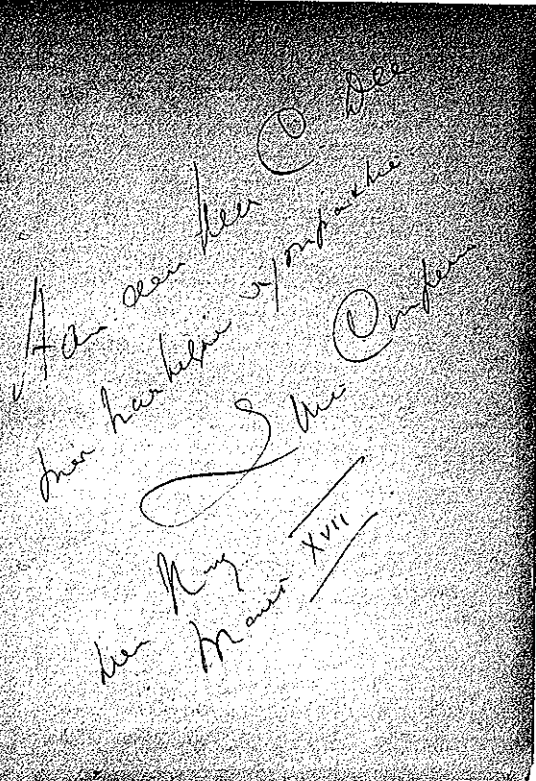
de Ruhrtriennale: De dingen die voorbijgaan.
 'Het tweede project is gebaseerd op de magistrale psychologische roman Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan (1906). Couperus stond een 'ontzettende, ontzaglijke tragedie' voor ogen. We zien hoe een doodgezwegen passie moord in Nederlands-Indië een verwoestende invloed blijft uitoefenen op de familie van de stokoude Ottilie en Takma. Het stilzwijgen van hun overspelige relatie en de moord op Ottilies echtgenoot laten diepe sporen na in de opeenvolgende generaties, die gevangen zitten in een onverwerkt verleden.

Lot en Elly zijn de jongste telgen van dit verdoemde geslacht. Zij hopen zich uit de Haagse wurggreep te kunnen losmaken maar komen na hun huwelijksreis in Italië gedesillusioneerd weer thuis. Er is geen ont-snappen aan deze familie die aangetast is door vreselijke geheimen die het daglicht niet mogen zien.

Net als in De stille kracht toont Couperus dat hij zijn tijd ver vooruit is. Hij schildert het portret van een moderne familie die niet samenhangt en letterlijk over de wereld verspreid leeft. De familieleden worstelen met hun zinnelijkheid, hun geloof, hun angst voor de vergankelijkheid. Ze zijn gevlucht in zelfbedrog, perverse seksuele fantasieën, dromen van materieel geluk en onderlinge jaloezie. Een familie waarin bijna niemand durft toe te geven aan zijn diepste wensen en verlangens, durft te zijn wie hij echt is.' (bron: tga.nl)

In oktober volgde Antwerpen en in december Amsterdam. De kaarten zijn helaas al uitverkocht. Wel kunt u achter in dit nummer een recensie lezen en is het te hopen dat de voorstelling in reprise gaat. 🍀

Links: omslag van Babel en de opdracht van Couperus hierin (midden). Rechts: Abke Haring en Aus Greidanus Jr. als Elly en Lot in De dingen die voorbijgaan van Toneelgroep Amsterdam. Foto: Jan Versweyveld.

De dingen die voorbijgaan door Toneelgroep Amsterdam

De dingen die voorbijgaan is in december te zien in Amsterdam, maar is helaas al uitverkocht

Zij wachten, en wij wachten mee

Het is altijd spannend voor de Couperus-liefhebber: toneelbewerkingen van zijn boeken. Ivo van Hove maakt in de periode 2015-2017 een Couperus-trilogie van achtereenvolgens *De stille kracht*, *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* en *De boeken der kleine zielen*. In oktober ging het tweede deel van de trilogie in première

Gijs Scholten van Aschat als Takma en Frieda Pittoors als Ottië in *De dingen die voorbijgaan*. Foto: Jan Versweyeld.

in Antwerpen (en in september al op de Ruhrtriennale). Amsterdam is in december aan de beurt. Het doel van Van Hove is Couperus te behandelen als een tijdgenoot door te kijken wat hij ons nu nog te zeggen heeft. Wat levert dat op?

Waar *De stille kracht* een wervelende bewerking was, waarin de scènes elkaar in hoog tempo opvolgden en spectaculaire regenbuien de acteurs en de pianovleugel op het podium teisterden, wordt er in *De dingen die voorbijgaan* voornamelijk gewacht. Het toneel bestaat uit de salon in het huis van de oude Ottilie Dercksz en is ingericht als een wachtkamer. Net zoals in het boek wachten de personages daar tot ze naar boven mogen om de oude Ottilie te bezoeken. In de bewerking wachten echter ook andere personages tot ze het toneel mogen betreden. Dit gevoel van wachten wordt nog versterkt door de tikkende klok en de daarbij aansluitende muziek van Harry de Wit. Doordat daarnaast de dialoog vrij traag op gang komt en doordat je als publiek ook nog eens tegenover spiegels in de verte zit, word je meteen onderdeel van die wachtkamer en dus ook van dat eindeloze wachten zelf. Het wachten tot we ons hebben ontworsteld aan 'het Ding', wat eigenlijk onmogelijk is.

Dat 'Ding' is natuurlijk de moord die de oude Ottilie (Frieda Pittoors) en haar minnaar Emile Takma (Gijs Scholten van Aschat) ooit hebben gepleegd op haar toenmalige echtgenoot Dercksz met medeweten van hun vriend dokter Roelofs (mooi gespeeld door Fred Goessens). Hun onwetende dochter Ottilie (een prachtige rol van Katelijne Damen) is altijd als een Dercksz behandeld, waardoor haar zoon Lot (Aus Greidanus jr.) en diens verloofde Elly Takma (Abke Haring) officieel niet weten dat ze neef en nicht zijn. De ironie van het verhaal is dat de twee oude mensen tot hun dood geloven dat ze dit allemaal geheim hebben weten te houden, maar dat in de loop van het verhaal steeds meer mensen op de hoogte blijken te zijn, of het alsnog te weten komen. De naturalistische gedachte waarbij *race, milieu et moment* bepalen wie je bent, speelt hier een grote rol. Zo bezat de oude Ottilie vroeger een temperament dat ervoor zorgde dat ze mannen eerst intens liefhad, tot ze ze intens ging haten en heeft haar dochter Ottilie dezelfde eigenschappen. Ook haar kleindochter, nog een Ottilie (ook Katelijne Damen), bezit dit temperament, maar weet het af te zwakken door zichzelf erin te kennen. Lot, in allerlei opzichten geënt op Couperus zelf, denkt regelmatig na over zijn familie, maar juist al dat nadenken leidt tot indolentie: er komt niets groters dan losse artikelen uit zijn handen, zich overgeven aan de liefde kan hij niet en hij heeft een obsesieve angst voor oud worden.

De kracht van de uitvergoting

Van Hove heeft al deze elementen uitvergroot, waardoor hun werking duidelijker wordt. De middelste Ottilie heeft een leeftijdsverschil met haar echtgenoot dat in het boek tien jaar bedraagt, maar op het toneel bijna dertig jaar. In het boek wil deze Ottilie graag af en toe worden geknuffeld en over haar wang worden geaaid door haar zoon Lot: in de bewerking worden dat incestueuze omhelzingen. Dat zou je flauw kunnen noemen, maar dat is het niet. Van Hove laat zien wat er al in het boek zit. De manier waarop Ottilie in

het boek over haar zoons praat, is verliefd en behaagziek en is daarin ook incestueus te noemen. Katelijne Damen geeft fantastisch weer hoe kinderlijk en belachelijk Ottilie zich eigenlijk gedraagt. Een tweede voorbeeld is het moment waarop Elly en Lot op huwelijksreis gaan. We zien dan een hilarische naaktscène met slagroom en aardbeien die lijkt te gaan leiden tot een stevige vrijpartij, maar uiteindelijk valt Lot stil: het lukt hem niet. Je ziet dat de omstandigheden ideaal zijn, maar toch kan hij zich er niet aan overgeven. Een andere mooie vondst is de ontmoeting tussen Lot en Aldo, de man van de jongste Ottilie. Aldo wordt gespeeld door Luca Savazzi, bekend van onder meer *Goede tijden, slechte tijden*. Hij heeft geen tekst, maar staat zelfverzekerd heel erg mooi te zijn, terwijl Lot om hem heen draait en hem van achteren omhelst en vertelt hoe jaloers hij is, omdat hij ook wel zo groot en mooi zou willen zijn. We zien hier dus de toneelacteur Aus Greidanus jr. die vanuit een feminien personage dat lijkt op Couperus, vertelt over zijn bewondering voor iemand die fysiek mooi is en gewoon kan 'zijn' (verbeeld door een knappe soapacteur), zonder zich de hele tijd druk te maken over allerlei intellectuele beslommeringen: dat vormt een

aantal fraaie betekenislagen. Hier zie je namelijk onder meer Couperus' homoseksualiteit in terug en zijn bewondering voor mannelijk schoon, maar ook de tegenstelling tussen 'hoge, etherische verlangens' (highbrow) en 'lagere verlangens' (lowbrow) die zo vaak een rol speelt in zijn werk, zoals bijvoorbeeld in het personage Taco Quaerts in *Extaze*. Ook wordt hier Couperus' innerlijke strijd tussen zijn noordelijke en zuidelijke ziel mooi verwoord: Lot bewondert Aldo om zijn zuidelijke ziel, maar zijn noordelijke ziel verhindert hem om zelf zo te zijn. Bewerker Koen Tachelet verdient in het algemeen een groot compliment voor het gebruik van de roman bij de bewerking: bij nalezing blijken allerlei tekstelementen uit de roman verwerkt op een in het toneelstuk ander, maar voor het theater logischer moment.

Hans Kesting als Harold in *De dingen* die voorbijgaan. Foto: Jan Versweyveld.

Rituele herbeleving

Het moeilijkste van deze bewerking is het uitbeelden van de moord. Die heeft zich decennia eerder afgespeeld en we lezen in het boek voornamelijk de flashback vanuit Harold (Hans Kesting), een van de zoons van de oude Ottilie. Hij heeft gezien hoe ze zijn vader dood wegdroegen en is daar-

door al zijn hele leven angstig en ziekelijk. Hans Kesting is ook in de bewerking degene die ons meeneemt naar die nacht, maar zijn tekst is net als in het boek in het personale perspectief gebleven. Ook dit zorgt voor meerdere betekenissen: Kesting is de verteller, maar geeft meteen de vervreemding van zichzelf weer die zijn personage heeft opgelopen door deze gebeurtenis: het trauma is zo erg dat hij het niet eens vanuit zichzelf kan vertellen. Wellicht hoopt hij ook er zo van af te komen, maar dat lukt niet: hij blijft vastzitten in dit ritueel van de herhaling. De rituele aspect wordt versterkt door zijn primitieve expressie: het tekenen van een Munch-achtig schreeuwend hoofd met modder op een van de ramen rondom de salon en het schreeuwen zelf. De herhaling wordt benadrukt doordat hij dat later nog eens doet (al had dat nog wel vaker gemogen om het echt duidelijk te maken) en doordat ook de twee oude mensen de nacht steeds herbelevend in dezelfde dialoog die ze in die nacht lang geleden hadden.

Het is onmogelijk om in kort bestek alle details en personages te behandelen, maar Van Hove heeft een conceptueel zeer sterke voorstelling neergezet, waarin de belangrijkste onderdelen van het boek naar voren komen, terwijl het tegelijkertijd gaat over algemeen menselijke zaken als de invloed die eerdere generaties (in familieverband, maar ook in nationale en globale zin) onvermijdelijk op ons hebben, het dwingende van familiebanden en het onvermogen van mensen om geheimen te bewaren. Van Hove is een intellectuele stylist, die denkt in concepten, visualiseringen en uitvergrotingen. Soms leidt dat wel eens tot een onnatuurlijk stuk, waar je alleen nog maar op een verstandelijke manier naar kunt kijken, maar hier legt hij de vinger precies op de zere plek. Juist de uitvergrotingen werken en op de een of andere manier sluit zijn strakke stylisme bijzonder knap aan bij Couperus' bloemrijke stilisme, aangezien beide makers er op gericht zijn de menselijke psyche te verkennen.

Wel doen ze dat allebei vanuit hun eigen tijd. Couperus' stylisme is impressionistisch en geënt op het naturalisme, terwijl Van Hoves stylisme aansluit bij onze tijd: het is abstracter. De personages in het boek kunnen niet anders handelen dan zij doen, omdat ze gedetermineerd zijn door hun afkomst. De personages in het stuk lijken vast te zitten in zichzelf: het lukt hen niet echt contact te maken met de mensen om hen heen. Hiermee haalt Van Hove de personages naar onze tijd, waarin internet en de nog altijd groter wordende individualisering ervoor zorgen dat we moeite hebben ons verbonden te voelen met anderen.

Onnodige effecten

Een van de weinige momenten waar het stuk wat uit de bocht vliegt, is als er een enorme lading zwarte sneeuw uit de lucht valt als Emile Takma is overleden. Die symboliek is niet helemaal duidelijk: associaties zijn rouw, een besmeurd geweten en inhoudelijke onmogelijkheid. Maar waarvan? Leven met zo'n verleden? Bovendien heeft het verhaal dit effect niet nodig, zelfs al ziet het er prachtig uit. Dit geldt deels ook voor de schermen op de achtergrond: de reis naar Nice die wordt verbeeld, is functioneel, maar de andere projecties niet. Jammer is ten slotte dat de slotmonoloog van Aus Greidanus jr. als een nachtkaars uitgaat. Het concept is mooi: langzaam verzinkt Lot tijdens zijn verhaal over hoe het zijn familie zal vergaan, zijn angst voor het ouder worden en zijn onwil om romans te gaan schrijven, in de walmen van een rookmachine, wat mooi verbeeldt hoe hij, verwijderd van Elly en zijn familie, weg dreigt te zinken in eenzame apathie. De monoloog is echter zo lang en is zo monotoon gemaakt dat het moeilijk is je gedachten niet te laten afdwalen.

Op naar de volgende

De stille kracht was maatschappelijk actueler door de tegenstelling tussen de oosterse en westerse cultuur waar we vandaag de dag zo mee bezig zijn, maar *De dingen die voorbijgaan* laat pijnlijk goed zien waarop mensen vastlopen, hoe moeilijk het is je te ontworstelen aan de macht die je familie over je heeft, het beeld dat je daardoor over jezelf hebt en gebeurtenissen die je hebt meegemaakt. Doordat het verhaal kleiner is, wordt het juist persoonlijker. *De boeken der kleine zielen* omvat beide elementen: maatschappelijke tendensen als het socialisme komen aan bod, maar ook een minutieuze ontleding van de menselijke psyche. Het lijkt me daarmee en ook vanwege zijn omvang het *pièce de résistance* van deze trilogie. Ik kijk er nu al naar uit. ♣ (Hester Meuleman)